

הנהגות

הנהגות

אולם מסדר הדברים במשנה מקשה הגמרא (נו, א) קושיה על רב, האומר כי ברכת סוכה קודמת לברכת הזמן ("שהחיינו"), משום שברכת היום קודמת, בניגוד לדעת רבה בר בר חנה האומר כי ברכת הזמן קודמת משום שהיא בגדר תדיר. והרי במשנה נאמר כי מצה (לחם הפנים המתחלק כל שבת, ולא רק בעצרת) קודמת שכן היא תדירה, שלא כדעת רב? עונה הגמ' כי רב פוסק כאבא שאול החולק על ת"ק בברייתא, וסבור כי חובת היום (חמץ) קודמת.

בתוספות שם ד"ה והלכתא מובאים שני הסברים באשר לפסק ההלכה: או שהלכה כרב בניגוד לסתם משנה וכדעת ת"ק בברייתא, או שגם לחם הפנים נחשב חובת היום, כך שלהלכה ניתן לפסוק גם כסתם משנה.

עכ"פ, מה דעת הרמב"ם במחלוקת ת"ק ואבא שאול? המשנה למלך בפ"ד מהל' כלי המקדש ה"ז תמה על הרמב"ם שהשמיט מחלוקת זו.

הנודע ביהודה⁴¹ מתרץ, שהיה ספק לרמב"ם אם הלכה כאותה משנה – כי מצה קודמת – והדבר תלוי בשני הסברי התוספות הנ"ל. ומשום הספק השמיט הרמב"ם את הדין בכלל.

בפשטות נראה להסביר באופן אחר. ביחס למחלוקת על ברכת סוכה וזמן. פוסק הרמב"ם⁴² כרב, ואם כן מעצמנו נבין כי גם בנ"ד הלכה כאבא שאול כי חובת היום קודמת לתדיר. והרמב"ם לא סבור כהסבר השני בתוס' כי אין קשר בין שתי המחלוקות,

אלא כהסבר הראשון, כפי שעולה מפשטות הסוגיה, כי אין הלכה כסתם משנה, ולא כת"ק, אלא כאבא שאול⁴³, לפ"ז אין חלוקת שתי הלחם קודמת, ואכן כאן השמטה.

לאור דברינו ניתן להציע הסבר אחר, זאת לפי דברי הירושלמי שם, שכן בראש הפרק ובסופו, נאמר על דברי המשנה הנ"ל: "אית תניי תני הולך חמץ הולך מצה (כדעת אבא שאול המובאת בברייתא שבבלי). מ"ד הולך מצה שהוא חביב. מ"ד הולך חמץ שהיא תדיר". פשט הדברים קשה, שכן חמץ (שתי הלחם) אינו תדיר? מלאכת שלמה על המשנה מציע לגרוס להיפך בירושלמי, ולפ"ז חמץ הוא החביב⁴⁴.

קרוב העדה על הירושלמי שם מפרש כי תדיר כאן מובנו אחר – "חמץ אוכל בכל יום משא"כ מצה שאין אוכלין אלא בפסח והכהנים במקדש".

להלכה ניתן לומר שאין מחלוקת עקרונית בפנינו, אלא מעין עצה טובה, אם תדיר קודם או חובת היום. אלא שביחס לסוכה וזמן מדובר בשאלה מעשית של ברכה, ויש להכריע מה קודם⁴⁵. אך בנ"ד שהשאלה היא רק מה לתת ראשונה לכהן, הבין הרמב"ם שאין הכרעה חותכת בזה, וביחוד לפי הירושלמי שביאר כי מול "תדיר" עומד "חביב" – ואף "תדיר", לפי קרבן העדה, אינו ענין למצוה כי אם למציאות בעלמא – שהוא ענין להרגשת הלב, ואולי יכול להשתנות, ומשום כך לא ראה הרמב"ם לנכון לקבוע הלכה בנידון.

41 אריז מה"ק סי' לט, וכ"כ ערוך לנר שם, והוסיף שכן דרכו של הרמב"ם בהלכות הנוגעות לעתיד לבוא, שאם אין ראיה מוכרחת כמי לפסוק הוא משמיט את ההלכה לגמרי.

42 הלכות סוכה פ"ו, יב.

43 וכ"כ הפני משה שם, אלא שהוא מפרש – כדי להשוות הירושלמי לבבלי, כי משמעות חביב הוא – חובת היום, ודוחק.

44 לפי כמה ראשונים, יש שם שקולים נוספים, ראה ריח וכן מאירי שם, ואכמ"ל.

י. עד כמה בית השחיטה צונן

הגמרא בחולין ח, ב מביאה מחלוקת: "איתמר השוחט בסכין של עכר"ם, רב אמר קולף – בית השחיטה מפני שבלעה שמנונית הסכין, רש"י – ורבה בר בר חנה אמר מדיח – במים, רש"י".

בגמ' מובאים שני הסברים במחלוקתם: דטרידי סימנין לאפוקי דם לא בעלי. איכא דטרידי סימנין לאפוקי דם לא בעלי. איכא דאמרי דכ"ע בית השחיטה צונן... מ"ד קולף, אגב דוחקא דסכינא בלע". רש"י פוסק כרב, שכן יש להחמיר בספק דאורייתא, אך הרי"ף פוסק כרבב"ח, לקולא.

מה דעת הרמב"ם? זו לשונו בהל' מאכלות אסורות פ"ז, ז: "הלוקח סכין מן העכר"ם מלבנה... שחט בה קודם שיטהרנה מדיח מקום השחיטה ואם קלף ה"ז משובח".

לכאורה פוסק הוא כר"ף, לקולא (כס"מ ורדב"ז). אך הכס"מ שם מוסיף: "ועל מ"ש רבינו ואם קלף ה"ז משובח כתב הר"ץ בפ' כל הבשר לא ידעתי למה, ואפשר דרפויי מירפא בידיה" עכ"ל". אמנם מלבד החידוש שבגישה זו, שהרמב"ם הסתפק כמי לפסוק, שכבר עמדנו עליו לעיל⁴⁵, הרי בנ"ד מספק לכאורה צריך היה להחמיר, וכפי שמסביר רש"י הנ"ל. לכן נ"ל ללכת בדרכנו, כי הרמב"ם התחשב בשתי הדעות. אלא שבנ"ד לכאורה קשה הדבר להאמר, שכן אין מדובר בסברת הלב, איך להעריך התנהגות בני אדם, אלא בכלל הלכתי, אם בית השחיטה בולע האיסור שבסכין אם לאו, וכלל הלכה כזה לא ניתן לשינוי. אלא שלפי הבנת המאירי ניתן לומר

שיש כאן גם אלמנט מסוים של הערכת המציאות, והמציאות ניתנת לשינוי.

לפי לישנא בתרא (וכן פוסק הרמב"ם, לפי הרדב"ז שם, כנראה על סמך הסוגיה הסמוכה לפרש"י, עיי"ש) לעולם בית השחיטה צונן אלא שרב מצריך קליפה משום "דוחקא דסכינא". אולם כותב המאירי: "שזה שאמרו שהוא צונן לא צונן לגמרי שהרי בהדיא אנו מרגישים בו שהוא חם... ואגב דוחקא דסכינא עם אותו חום מועט שבו בלע... שיש כאן שני דברים מצטרפים להבליע דפני בית השחיטה משמנונית הסכין, והם – חום מועט שבו... ודוחק הסכין... שכל אחד בפני עצמו אין אומרים בו שיהא מבליע כלל...". ובדעת רבה בר בר חנה יכול הייתי לומר שנחלק בהערכת המציאות, שכן לדעתו בית השחיטה צונן ממש. אולם כידוע לא נוח להסביר מחלוקת בדרך זו, שניתנת לבדיקה, אלא ל"ל כי אותו חום מועט מוגדר הלכתית כצונן, שאין דוחק הסכין מבליע בו. אולם יתכן שאי פעם בית השחיטה יתחמם יותר, בהתאם לזמן, שעת השחיטה, המקום, נסיבות השחיטה וכיו"ב. אמנם רבב"ח לא חש לזה, אך אפשר שיודה כי אם במקרה מסוים חש השוחט בחום יתר מן הרגיל אכן יחוש לבליעת שמנונית הסכין. אם כן, יתכן לומר שמשום אפשרות זו של חום יתר, הרמב"ם שפוסק כרבב"ח הוסיף בדרך של חומרא – לא בתור ספק – "אם קלף ה"ז משובח".

סיכום

השמטות הרמב"ם מעוררות את המעין להציע הסברים שונים, "מקומיים" או

45 כעיי' כותב הגריא בבאורו לשו"ע ירד סי' י סק"ד, ח"ל: "כרבב"ח משום דדבריו נאמרו באחרונה, כשיטתם לפסוק (רמב"ם בפירושו לפ"ב דטוה), אלא משום דרב גדול ממנו נטה דעת הרמב"ם אחריו קצת".

46 ראה הערה 27.

47 ואולי זו גם דעת הרי"ף, שהזכיר גם את דעת הרי"ח, ועיי' ביח על הטור סי' י'.

כלליים. העלינו השערה כי במחלוקות מסוימות לא רצה הרמב"ם להכריע שכן יש להבנתו מקום לשתי הדעות. אפשר שכבר התלמוד סבר שאין מחלוקת עקרונית כי אם העלאת שקולים שונים או צדדים שונים או שנחלקו בארוע מסוים, אך לא דוקא באופן עקרוני (דוגמא א). ואפשר גם שאף אם סבר שבתלמוד נחלקו כמקובל החליט לא להכריע כאמור, שכן כקביעה כללית, לדורות, לא ראה לנכון לקבוע הלכה כאחת הדעות. משום כך או שהתעלם מן המחלוקת או שרמז עליה באופן אחר ללא קביעה נחרצת כאחת הדעות. יש האומרים כי במחלוקות מסוימות לא ידע הרמב"ם להכריע (ראה דוגמאות ד, ה, ט, י).

אמנם עדיין אין בידי הסבר מדוע דוקא במחלוקות אלו לא הכריע ולא באחרות. ואפשר שאין כלל בזה, אלא כך ראה לנכון מדעתו בכמה עניינים התלויים בסברת הלב ולא בדרשת הכתובים וכיוצ"ב.

וכאן המקום להערה כללית. כידוע הרבה מן ההלכות תלויות בהתנהגות אנושית, בדרך בני אדם, וביחוד אלו העוסקות ביחסים שבין אדם לחבירו. יש שיטות משפט הנוגעות כל ארוע לכשעצמו כדי לקבוע כונת האדם וכיו"ב. ההלכה, לעומת זאת, קובעת כללים בזה. יש מהם שקרויים חזקות (כמו, חזקה אין אדם פורע תוך זמנו) ויש שללא קביעת שם חזקה, אותה הלכה בנויה על דרך הנהגת האדם (כמו, עד שתות באונאה אדם מוחל). אומדנה זו בנפש האדם מעוררת שאלה בדבר מקורה, היקפה ואפשרות שינויה. אך בלי להכנס לשאלות אלו, הרי שריבוי החזקות, וביחוד ריבוי הפרטים במסגרת חזקה כללית,

מצמצם אפשרות הדין להתחשב בנידון שלפניו. אפשר כי לדעת הרמב"ם יש להשתדל לא להכביד על הדין. ובכך שהשמיט מחלוקות מסוימות, אלו התלויות בדרכם של בני אדם כאמור, הרחיב את אפשרות הפעולה של הדין, בחינת "אין לדין אלא מה שענינו רואות". אמנם בדוגמאות האחרונות הרחבנו את היריעה, שכן לעתים גם במחלוקות אחרות שתלויות בהערכת המציאות, יש מקום לשתי הדעות. ועוד הערה לסיום.

בראשית דברינו הבאנו דברי הרמב"ם בהקדמתו לפיהם עולה לכאורה כי אדם לומד את התורה שבכתב ואת ספרו, ללא צורך בלימוד התלמוד. ברור שאין לקבל הדברים כפשוטם, והרי הרמב"ם בהל' ת"ת פ"א הל' יא-יב כותב: "וחייב לשלש את זמן למידתו, שליש בתורה שבכתב שליש בתורה שבעל פה ושלש יבין וישכיל אחרית דבר מראשיתו ויוציא דבר מתוך דבר... וענין זה הוא הנקרא גמרא... בד"א בתחלת תלמודו של אדם אבל כשיגדיל בחכמה... יקרא בעתים מזומנים תורה שבכתב ודברי השמועה כדי שלא ישכח דבר מדיני התורה ויפנה כל ימיו לגמרא בלבד...".

על כרחך כי רק לשם חיפוש הלכה פסוקה יכול לדלג הוא על התלמוד, אך מצות ת"ת מתקיימת בלמוד התלמוד בעיקר. אמנם אם צודקים אנו בהנחתנו, הרי לא כל ההלכות פסוקות הן, ויש מצבים בהן יש להכריע בין שקולים שונים, וכדי לדעת אותם שקולים חייב אדם ללמוד תלמוד, ולאורם לפלס דרכו בכל זמן ועידן.

48) וראה עוד שו"ת הרמב"ם (בלאו) ס"י קמ. על מטרת הרמב"ם בכלל ראה מאמרו של הרב ש.ו. הבלין, על "החתימה הספרותית" כיסוד החלוקה לתקופות בהלכה, בתוך: מחקרים בספרות הלמודית, (יום עיון לרגל מלאת שמונים שנה לפרופ' ש. ליברמן) ירושלים, תשמ"ג, עמ' 148, 186.